

ANTAKYA VE ÇEVRESİNDE GELENEKSEL TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Aşiret BORAN ŞEN*

Kökene eski toplumlara kadar dayanan halk hekimliği günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Kırsal bölgelerde çok daha yoğun olmasına rağmen büyük şehirlerde de hala klasik halk hekimliği yöntemlerini kullananların sayısı oldukça fazladır. Türkiye’de bu konuda hatırı sayılır araştırmalar yapan Boratav (1984;122–123) halk hekimliğini şöyle tanımlamaktadır; “Halkın olanakları bulunmadığı için veya başka sebeplerle doktora gitmediğinde ya da gitmek istemediğinde, hastalıkları tanımlama ve iyileştirme amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “Halk Hekimliği” denir. Bu açıdan hastalık deyimi de alıştığımızdan daha geniş bir anlam kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler vb.) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir”.

Türkdoğan (1972: 36)’a göre; geleneksel tıp veya halk hekimliği, ilk insanların tabiat olayları karşısında takındıkları tutum ve ilişki biçiminden doğmaktadır. İlkel insan olayların iyi veya kötü gidişatını yine iyi veya kötü kuvvetlere bağlardı. Kötü kuvvetlerin insanlara musallat olması karşısında hemen büyücülere, şamanlara başvurulurdu. Bu kişiler de tabiatüstü güçlerle temasa geçerek kötülüğü kovmaya çalışırlardı. Böylece dini inançlar ile sihrin yönelttiği bu geleneksel sistemlerde sağlık ve hastalık, insan bedenine yabancı unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülüklerle izah edilirken, bu kötülüklerden korunmak için düşünülen çareler de tedavinin temelini teşkil etmekteydi.

İnsanoğlunun halk hekimliğiyle serüveni görüldüğü gibi ilk toplumlara dayanmaktadır. Gerek fiziksel gerekse ruhsal olarak vücudunda alışık olmadığı bir durumla veya bir rahatsızlıkla karşılaşan ilk insan, bunu normale döndürmek için bir takım pratiklere başvurmuştur. “...belki de sancıyan yerlerine güneşte kızdırdığı taş parçalarını koymuş, yaralarına ağaç yaprakları veya ot lifleri sarmış, kırıklarda çamurdan veya ağaç dallarından faydalanarak alçı veya atel yapmış” (Şehsuvaroğlu, 1970:20) veya ruhunu sardığına inandığı kötülüğü kovmak için büyücüye başvurmuştur. Tedaviye yönelik yapılan pratikler, bazen bitkilerden deneme yanılma yoluyla elde edilen ilaç karışımları, bazen dinsel- büyüsel uygulamalar bazen de vurma, çizme gibi mekanik işlemlerden oluşurdu.

*Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Folklor Araştırmacısı

Eski çağ insanı içilen ilaçla gövdeye iyilik ruhunun girdiğine, gövdeye daha önce girip tedirgin olmaya yol açan kötü ruhu kovmaya çalıştığına inanırdı. Bu bakımdan ilaçla gövdeye giren ruha yardımcı olmak, onun gücünü arttırmak için okuyup üfleme gereğine de inanılırdı (Bkz. Eyüboğlu:1977).

Modern Tıp'ın temelini oluşturan bu işlemler zamanla gelenekselleşerek kuşaktan kuşağa aktarılmış, bunun sonucunda "halk hekimliği" ve "halk hekimi" diye adlandırdığımız bir alanın ve mesleğin doğmasına neden olmuştur.

Kendilerine özgü tedavi yöntemleri bulunan ve bitkilerden ilaç yapan kişiler birer halk hekimidirler. Bu kişilerin bazılarının uygulamalarının veya hazırladıkları ilaçların hastalıkların tedavisiyle doğrudan ilgisi olmazken, bazılarının da uygulama ve ilaçlarının olumlu sonuçlar verdikleri görülmektedir. Bunlar çoğunlukla tedavi yöntemlerini büyüklerinden öğrenmiş deneyimli kişiler olup, tedavide bitkisel, madensel ve hayvansal maddelerle hazırladıkları "halk ilacını" kullanırlar. Ülkemizde de olduğu gibi soy ve çiraklık yoluyla kazanılan el becerisine dayanan tedavi hizmetlerini yapanlar da vardır. Bunlar kırık, çıkık, masaj gibi küçük operasyonları yürütürler (Elmacı (2000: 178).

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Antakya ve çevresinde de geleneksel tedavi yöntemleri çok çeşitlilik göstermekte ve geçerliliğini günümüzde de sürdürmektedir. Hatay'ın Antakya, Reyhanlı, Samandağ, Yayladağı ilçe merkezi ve köylerinde yapılan alan araştırmaları sonucu elde edilen veriler değerlendirildiğinde geleneksel tedavi yöntemlerine etkili bir biçimde başvurulduğu tespit edilmiştir. Özellikle kırsal kesimde halk hekimliğine dayalı tedavi yöntemlerine daha sık rastlanmaktadır. İnsanların yeniliklere kapalı, geleneklere sıkı sıkıya bağlı olması ve sosyo-kültürel alışkanlıklar buna neden olan en büyük faktörlerdir. Kent merkezlerinde yaşayanların, eğitim ve ekonomik durumu yüksek olanların geleneksel tedavi yöntemleri yerine modern sağlık hizmetlerini tercih ettikleri, ufak tefek bitkisel karışımlara başvursalar da dinsel-büyüsel işlemlere dayalı tedavi yöntemlerinden kaçındıkları tespit edilmiştir. Hem Antakya'da hem de araştırma yapılan diğer ilçelerde kırsal kesimde ve kenar mahallelerde oturanların ekonomik durumu ve eğitim seviyesi kent merkezlerine göre düşüktür. Bu da birçoğunun sosyal güvencesinin olmadığı, yeşil kart gibi sosyal güvenceye sahip olanların da bunu iyi değerlendiremediği ya da değerlendirmeyi bilmedikleri ve kitle iletişim araçlarını yeterince takip edemedikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla eczaneye veya doktora gitmesi kendince zor olacağından yüzyıllardır süregelen halk hekimliği metotlarından yararlanmak çok daha kolay olacaktır.

Antakya’da insanları geleneksel tıba yönelten bir başka neden de Antakya’nın heterojen yapısıdır. Bilindiği gibi Antakya ve çevresinde Arapça konuşan vatandaşlarımız da yaşamaktadır. Özellikle Arapça konuşan hastalarla doktor arasında çoğu zaman iletişim, sorun haline gelmektedir. Çoğunlukla hastalar, doktorun hastalık hakkında söylediklerini, kullandığı terimleri ve ilaçlar hakkındaki açıklamaları anlayamazlar. Buna karşılık halk hekimiyle veya aktarlarla hiçbir iletişim sorunu yaşanmaz, bu da hastanın halk hekimi olarak gördüğü kişiyi veya büyüklerinden öğrendiği tedavi yöntemini tercih etmesine neden olmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra özellikle son yıllarda bitkilerle tedavi yöntemlerinin toplum içinde popüler olmasından dolayı araştırma bölgesinde de çok tercih edilen bir tedavi yöntemi haline geldiği saptanmıştır. İnsanlar, gerek görsel ve yazılı medyadan gerekse bu konuyla ilgili yazılmış kitaplardan gördüklerini, okuduklarını uygulamaktadır. Bu yöntem tek başına uygulandığı gibi modern tıpa ek olarak da uygulanmaktadır.

Çalışmada geleneksel tedavi yöntemlerinden, bitkisel kaynaklı tedaviler; telkin tedavileri (ocaklar, yatırlar, uğurlu yerler, uğurlu kişiler, üfürük ve afsun); mekanik tedaviler (vurma, kesme, çizme, kırık-çıkık) ele alınarak bu doğrultuda katılarak gözlem ve görüşme tekniği kullanılarak veri elde edilmiştir.

Antakya ve Çevresinde Geleneksel Tedavide Kullanılan Bitkiler:

Bitkisel ilaçların kullanımı halk hekimliği içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. İlk yazılı kaynaklar olan Mezopotamya uygarlığını anlatan tabletlere baktığımızda tedavide mistik tedavinin yanı sıra bitkisel kökenli drogların da kullanıldığını görmekteyiz. Anason, nane, zeytin, incir, defne, turp, salatalık bunlardan birkaç örnektir. Kil tabletlerde bunların kullanım şekli ve hangi hastalığa iyi geldiği etraflıca anlatılmaktadır. Mısır Uygarlığı hakkında bilgi veren papirüslerde pek çok bitkisel drog’un isimlerine ve kullanımına rastlamaktayız. Eski Roma’da önemli bir yer tutan halk ilaçları “aktar” adı verilen drog satıcıları tarafından hazırlanırdı. Özel olarak yetiştirilmiş taze veya kurutulmuş, terbiye edilmiş tıbbi bitkileri satan kökçüler vardı. (Bkz. Şar, 1989; Şehsuvaroğlu, 1970; Türkdoğan, 1972)

Bu konuda araştırma yapan birçok Doktor, Antropolog ve Sosyologa göre Modern Tıp, geleneksel tedavide kullanılan bitkilerin uzun süre takip edilmesi, gözlenmesi ve denenmesi sonucu gelişmiştir. Anadolu’daki değişik uygarlıkların bitkilerle tedaviye ilişkin bilgileri, bu konuda zengin bir folklorik bilgi birikimi meydana getirmiştir. “Şifalı bitkiler” denen bu tür bitkilerin, Antakya ve çevresinde yoğun bir kullanımı vardır. Bunların bir kısmı halk arasında oldukça tanınmakta ve bazı hastalıklarda sıkça

kullanılmakta iken, bazıları ise sadece halk hekimleri ve aktarlar tarafından tanınabilmektedir. Halk daha çok soğuk algınlığı, ishal, öksürük gibi hastalıklarda tek bitkiye dayalı ilaç hazırlayıp tedavi amaçlı uygularken; halk hekimi, nefes darlığı, sarılık, böbrek ağrıları gibi daha ciddi hastalıklarda birkaç bitkiden oluşan karışımları tedavide uygular. Kansere ve ameliyat gerektiren bazı hastalıklar halk hekimlerinin hemen hemen hiç ele almadıkları hastalıklar olup, bunlar tamamen modern tıba bırakılmıştır.

Antakya'da modern tıbbın farkında olup da bitkisel ilaçlara başvuran kişilerin sayısı azımsanmayacak boyuttadır. Son yıllarda gerek yazılı gerekse görsel medyanın etkisiyle insanların "doğaya dönüş", "her derdin devası doğadadır" gibi sloganlardan hareketle bitkisel tedaviyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca, kimyasal ilaçlarda var olan bazı etkin maddelerin kişinin bünyesine göre yan etki yapması, bu tür hastaları bitkisel ilaçlara yöneltmektedir. Tabii bilinçli olarak kullandıkları ve yarar sağladıklarına inandıkları bitkisel ilaçlardaki drogların söz konusu hastalık üzerindeki farmakolojik etkilerini inceleyip araştırdıktan sonra bu tür ilaçlara başvurdukları gibi var olan hastalığına çare bulmak için kulaktan dolma bilgiler, söylentiler doğrultusunda bitkisel ilaçlar hazırlayıp kullananlar da tespit edilmiştir. Bunun yanında yıllarca modern tıba başvurarak kimyasal ilaç kullanıp iyileşmediği veya iyileşemediği için "belki bir umut" diyerek geleneksel tıba yönelmek zorunda kalanlar da mevcuttur. Bunlar daha çok kanser, diyabet, kalp, tansiyon, böbrek, hemoroit...vb. hastalardır. Kullandıkları şifalı bitkilerden memnun olduklarını söyleseler de dozlarını ayarlayamadıkları için, birçok zehirlenme vakası tespit edilmiştir.

Antakya ve Çevresinde Bitkisel İlaçlara Dayalı Halk Hekimliği;

Adaçayı: (Halil İbrahim Zahteri): Mide ağrılarını dindirir, şekeri düşürür. Çay gibi demlenip günde birkaç bardak sıcak içilir. İsteğe göre şekerle içilebilir.

Alıç Çiçeği: Meyvesinin çiçeği kaynatılıp her gün aç karnına iki bardak içilirse yüksek tansiyonu dengede tutar.

Altın başak: Kaynatılıp çay gibi demlenir. Hemoroite iyi gelir, kabızlığı giderir. Hasta günde içebildiği kadarını içmelidir. Bir tutam altın başak, bir tutam civanperçemi, bir tutam ısırgan karıştırıldıktan sonra çay gibi demlenip ılık içilirse mide ülserini giderir.

Anason: Bir miktar anason çay gibi demlenip içildiğinde hem sancıyı alır hem de uyutur. Günde bir iki çay bardağı isteğe göre şekerle içilebilir.

Asma Yaprağı: Çıban vb. yaraların olgunlaşip patlaması için yaranın üzerine asma yaprağı bağlanır bir gece bekletilir. Asma ağacı kesilip suyu akıtılır elde edilen su saç diplerine sürülür bir süre bekletilir. Bu, saçı güçlendirip, gürleştirir.

Ayva: Yaprağı kaynatılır çay gibi içilir (bir iki bardak) öksürüğe iyi gelir.

Biberiye Otu: Bir tutam kaynatılır limon sıkılarak günde bir iki bardak içilirse karaciğer yağlanmasına iyi gelir. Aynı zamanda beyin damarlarını açar.

Calba: Yapraklarını ezip suyunu çıkardığın zaman kanayan yaralara sürülür. Kanamayı durdurur.

Ceviz: Ceviz ağacının genç kökünün kabuğu kesilip bir miktar suyla kaynadıktan sonra soğutulur, her sabah bir çay bardağı içilirse şekeri düşürür.

Cırtatan (acı kavun): Bitkinin toprak altındaki beyaz kısmı çıkarılıp kurutulduktan sonra havanda dövülüp toz haline getirilir. Bu toz, sigara kâğıdına sarılıp küçük tabletler oluşturulur. Sadece bir iki defaya mahsus birer hafta arayla bir tane yutulur. Bu hemoroite iyi gelir. Bu tabletler sarılığa da iyi gelir. Aynı şekilde cırtatanın meyvesinin suyundan bir damla alınır, sulandırılıp burna bir damla damlatılır. Sinüzite iyi gelir. Zehirli olduğu için dozu iyi ayarlanmalıdır.

Civan Perçemi: Kaynatılıp içilirse ağız yaralarına iyi gelir.

Dut: Kan dut veya kırmızı dut denilen cinsi bir miktar şekerle pişirilip elde edilen dut şurubu akşamları yatmadan önce ağız çalkalanırsa ağız yaralarını iyileştirir. Aynı şekilde bir miktar dut şurubu içilirse mideyi rahatlatır.

Ebegümece: Bir ebegümece yaprağı alınıp çiğnenir ve yutulur bu ağız yaralarını iyileştirir. Aynı zamanda barsak iltihaplarına da iyi gelir.

Ihlamur: Bir tutam ihlamur ve bir elmanın kabuğu kaynatılarak sıcak veya soğuk içilir. İsteğe göre şekerli veya limonlu içilebilir. Soğuk algınlığına iyi gelir.

Isırgan Otu: Bir tutam ısırgan tohumu 3 yemek kaşığı bal ile karıştırılır. Ayrıca birkaç yaprağı da salataya doğranır. Tümörlü, kanserli hastalara iyi gelir. Günde bir iki bardak çayı içilirse şekeri düşürür.

İncir: Bir tas ılık çiğ süte birkaç damla incir sütü damlatıldıktan sonra karıştırılıp ağzı kapatılıp bırakılır, 20–25 dakika sonra yenilebildiği kadar yenilir. Bu beyin damarlarını açar. Ayrıca kabızlığı gidermek için, kansızlığa karşı ve enerji toplamak için tazesini veya kurusunu yenilir.

Kabak Çekirdeği: Kavrulmamış kabak çekirdeğinden her gün aç karnına yenilirse bağırsak kurtlarını döker (hasta yiyebildiği kadar yemeli).

Karabaş: Çay gibi demlenip ılık içilir. Sinir sistemine ve baş ağrısına iyi gelir.

Karabiber: İçilebilecek kadarı çayın içine karıştırılıp içilir. Soğuk algınlığına karşı iyidir. Dövülmemiş bir miktar karabiber yutulur. Bu adet kanamasını geciktirir. Öksürüğe karşı, bal ile karabiber karıştırılıp gece göğse sürülür üzerine havlu bağlanıp yatılır.

Kayı: Kabızlığı gidermek için tazesini veya kurusunu yenilir.

Kekik (Zahter): Midedeki her türlü hastalığa karşı, taze kekiğin sıkılmasıyla elde edilen özsu günde 3–4 defa birer çay kaşığı içilir. Ayrıca kaynatılıp çay gibi içildiğinde şekeri düşürür.

Kenger: Kenger tohumu ile bal karıştırılarak yenilirse karaciğer zafiyetini giderir.

Keten Tohumu: Yemekten önce ve sonra yarımşar yemek kaşığı ezilerek yenirse kabızlığı giderir.

Kına: El ve ayakta oluşan egzamaya, mantara iyi gelir. El ve ayağa kınadan yapılmış hamur sürülür.

Kimyon: Bir miktar kaynatılıp bir iki çay bardağı içilirse bağırsak sancısını alır.

Kubara: Afrodisyak olarak kullanılır. Kaynatılıp suyu içilir veya turşusu yapılır. Kökü de kullanılır fakat zehirli olduğu için dozajının iyi ayarlanması lazım.

Kudama Çiçeği: Bir tutamı çay gibi demlenip içilir bu hem şekeri düşürür hem de böbrek rahatsızlıklarına iyi gelir.

Maydanoz: Gözde arpacık çıktığında bir miktar maydanoz haşlanıp göze konulup bir süre bekletilir. Çay gibi kaynatılıp soğutulduktan sonra içilirse spazma iyi gelir. Bu çay idrar yollarında ve yumurtalıklarda oluşan iltihaplanmaya iyi gelir. Aynı zamanda şeker düşürücü özelliği de var.

Melengiç: Bir miktar tuzla kavrulur, içine biraz kuru incir doğranır havanda dövülüp macun haline getirildikten sonra yenilirse anne sütünü çoğaltır.

Mersin Yaprağı (Hömbelez): Bir iki yaprakla demlenen çay, soğutulduktan sonra içilirse şekeri düşürür.

Meyan Kökü (Piyam): Kurutulup ezilerek suyla mayalandırıldıktan sonra biraz soğuk su ilave edilerek şerbet elde edilir. Bu şerbet mideyi rahatlatır, böbrekleri çalıştırır, idrar söktürür.

Mısır: Bir miktar mısır püskülü biraz suyla kaynatılıp suyu soğutularak içilirse idrar tutukluğunu giderir. İdrar yolu iltihaplanmalarına iyi gelir. Böbrekteki ve idrar yollarındaki taşları düşürür.

Murt Yaprağı: Çorapsız olarak ayakkabının içine konulur ayakkabı öyle giyilir bu ayak kokusunu alır. Meyvesi yenilirse ishali durdurur.

Nane: Biraz nane, biraz kimyon beraber kaynatılır içilirse karın ağrısını, barsak gazlarını giderir. Biraz taze veya kuru nane biraz limon kabuğu ve bir elmanın kabuğu kaynatılıp sıcak olarak içilirse soğuk algınlığına iyi gelir, sancıyı alır.

Nar: Meyvesinden elde edilen pekmezden her gün aç karnına bir çorba kaşığı içilirse şekeri düşürür ve ishali durdurur.

Papatya: Kurutulup çayı içilirse baş ağrısına iyi gelir. Papatya çayı balla karıştırılarak hastaya içirilirse öksürüğü keser.

Par Yavşanı: Mide sancısına iyi gelir. Kaynatıldıktan sonra süzülür, temiz bir kavanozda bir gün bekletilir. Aç karnına her gün bir bardak içilirse mide ağrılarını giderir.

Patates: Gözü dinlendirmek için, (göz tansiyonu, yorgunluğu) göz kapağına ikiye bölünmüş patates konulur. Haşlanmış patates ishali durdurur.

Salatalık: Bol bol yenilirse zayıflatır.

Sinameki: Kuru yaprağı bir miktar suyla iyice kaynatılıp içilirse kabızlığı giderir. Soğuk veya sıcak içilebilir. Bir çay bardağı ile başlanır, dozaj isteğe ve duruma göre belirlenir. Aynı zamanda basura da iyi gelir.

Sarımsak: Sabahları aç karnına bir diş sarımsak yutulursa barsak kurtlarını döker. Aynı zamanda tansiyon düşürür. Gözdeki kaşıntıya birazcık sarımsak sürülür.

Sinirli Ot: Bir tutam sinirli ot, bir tutam taze ısırgan birlikte kaynatılır. Aç karına bal karıştırılarak içilir. Tüberküloza iyi gelir. Günde en az bir litre tüketilmelidir.

Siyah Reçine (Kara Sakız): Bir miktar eritilip sıcak sıcak bir bezin üzerine yayılıp sırta bağlanır. Bu kulunç ve romatizma ağrılarına iyi gelir.

Soğan: Patlamamış yaraların, çıbanların iltihabını çıkarsın diye tüm soğan közde pişirildikten sonra ikiye bölünüp yaranın üzerine bağlanır, bir gece bekletilir, yara patlamamışsa diğer gece tekrarlanır. Bu hastalık için sadece soğan kabuğu da yeterli olabilir.

—Soğan ikiye kesildikten sonra üzerine iki üç kaşık toz şeker serpilip bir kapta bir gün bekletilir. Bunun sonucunda soğanın bıraktığı su içilir, bu öksürüğü giderir. Soğan yerine turp da kullanılabilir. Aynı şekilde bir bardak hakiki balın içine yarım soğan konulup bir hafta bekletilir. Bir hafta sonra günde üç defa birer tatlı kaşığı hastaya yedirilir. Kalan karışım göğse ve sırta sürülür, bir havlu bağlanır ve bir gece bununla yatılır. Bu öksürüğü keser.

—Soğanın sarı dış kabuğu huni şekline getirilerek içine ısıtılmış zeytinyağı konulur, bu kulağa damlatılır. Bu kulak ağrılarını ve iltihaplarını giderir.

Susam (Küncü): Öksürük tedavisinde susam yağı yalattılır veya göğse sürülür.

Şakşır veya Çakşır: Dişi ve erkek diye ikiye ayrılır. Dişi çakşır kadınların, erkek çakşır erkeklerin cinsel gücünü arttırmada kullanılır. Kökü kurutulup rendelenip dövüldükten sonra balla karıştırılıp her gün bir kaşık yenir.

- Bir miktar çakşır tohumu balla karıştırılıp her sabah bir çorba kaşığı yenilir.
- Çakşır kökünden çıkan süt küçük parçalara bölünüp tablet haline getirilen pamuklara emdirilip her gün bir tane yutulur.

Tavşan Topuğu: Bir miktar kaynatılıp soğuk olarak her gün bir bardak içildiğinde böbreklerdeki kumları döker.

Turp: Kulak ağrılarına karşı bir adet turpun yaprak tarafı kesilip ince ince doğranır, içine bir çay kaşığı zeytinyağı konular, ince bir beze sarılarak kulağa damlatılır.

Üzüm: Her gün bir avuç üzüm yenilirse kansızlığı giderir. Üzüm sirkesi ateş düşürür.

Yavşan Otu: Yaş veya kuru olarak toplanıp kaynatılıp çay gibi içilirse iştahsızlığı giderir. Bir çay bardağına bir çay kaşığı yavşan otu konularak dozaj ayarlanır.

— İshale karşı, kaynatılıp iki çay bardağı içilir.

Yenidünya Çiçeği: Öksürüğe karşı bir tutam yenidoğya çiçeğinden toplanıp çay gibi demlenip içilir.

Yılan Pancarı: Köküyle beraber (2–3 tane) temizlenip doğandıktan sonra nar ekşisiyle iyice terbiyelenir. Bir kâse tuzlu yoğurt, bir kâse dövme buğdayı, bir kâse nohutla beraber çorba yapılıp soğuk içilir. Kolesterolü düşürür. Bağırsakları düzenler.

Yoğurt Otu: Göz yorgunluğuna iyi gelir. Tazeyken suyu göze damlatılır (birkaç damla), Kuruyken kaynatılıp pamukla göze kompres yapılır.

Zakkum: Çiçekleri ispirto dolu bir şişenin içine konular. İspirtonun içinde eridikten sonra bu karışım bir pamuk yardımıyla romatizmalı yerlere sürülür.

Zeytin: Bir miktar zeytin yaprağı çay gibi kaynatılıp soğuduktan sonra her gün yarım çay bardağı aç karnına içilirse barsak kurtlarını düşürür.

—Zeytinyağı saç diplerine sürülürse kepeklenmeyi önler, saçları güçlendirir.

—Zeytin yaprağı çiğnenip tükürülür. Bu dişeti iltihaplarını giderir.

—Zeytin yaprağı çiğnenip tükürülür. Şekeri düşürür.

Antakya ve Çevresinde Telkin ve Mekanik Tedaviye Dayalı Halk Hekimliği

Sihir-büyü-telkin: Halk arasında sağlığı korumak veya sağlığa kavuşmak için başvurulan yöntemlerden bir bölümü bu gruba girmektedir. Telkin tedavilerinin en önemli kısmını yatırırlar-türbeler oluşturmaktadır. Aytürk (1992. 30)'e göre; türbe, “genellikle büyük zatların, şehitlerin mezarlarının üzerine yapılan bir yapıdır. Türbe içinde bulunan meftun zatın özel ve kıymetli eşyalarının ve mezarının kaybolmaması, zarar ve tehlikelerden korunması, ziyaretçilerin rahat bir şekilde Kur'an okuyup dua etmelerini tefekkür alemine dalıp, o büyük zatın ruhaniyetinden feyiz almalarını, o büyük zata vesile ederek Allah'tan dualarının kabulünü istemeleri için yapılan bir mabettir”. Gerek hastalıklar gerekse başka imkânsızlıktan

dolayı çaresizlik içerisinde olan insanlar için türbe veya yatır yeri bir sığınaktır. Her çeşit arzu, istek ve dileklerin yerine gelmesinde ziyaret yeri, ilk müracaat edilen yerdir.

Antakya, türbe ve yatır konusunda son derece zengin bir kenttir. Kentte türbe inancı o kadar güçlüdür ki neredeyse her mahallede ve köyde bir veya birkaç türbe mevcuttur. Gerek imkânsızlıklardan, gerek derdine deva bulunamadığından dolayı çaresizlik içinde olan, gerekse gelenekselleştiği için insanlar “belki bir ümit” diyerek kutsallık atfedilen türbelere ve türbede yattığına inandığı veliye sığınarak ondan yardım dilemektedir. Özellikle sağlık konusunda modern tıptan umudunu kesenler bu tür mekânların yolunu tutmaktadır. Türbeye şifa amaçlı gelen ziyaretçilerle görüşüldüğünde; Neden türbeyi tercih ettikleri sorusuna; “Başka çarem yoktu, doktorlar iyileştiremedi”. “Buraya gelip de iyileşenleri duydum o yüzden geldim”. “Rüyama girdi onun için geldim”. “Hiçbir doktor burada yatan zat kadar güçlü olamaz”. Gibi cevaplar vermişlerdir.

Antakya’da sağlık amaçlı gidilen türbeler şunlardır:

Antakya/Harbiye Beldesi yerleşim yeri içinde olan Şeyh Yusuf El Hekim Türbesi’ne daha çok cerrahi müdahale gerektiren bir hastalığı olanlar; Antakya/Şenköy Beldesi yerleşim yeri içinde olan Şeyh Ahmet Kuseyri Türbesine ve Samandağ/Mızraklı Köyü yerleşim yeri içinde olan Kozmanius-Dimyen Türbesine daha çok felçli hastalar; Antakya Merkez, Demirciler Çarşısı içinde olan Şeyh Muhammed Delati Türbesine daha çok baş ağrısı çeken hastalar; Antakya/Hanyolu Köyü yerleşim yeri içinde olan Şeyh Rieh Türbesine daha çok romatizma hastalığı olan hastalar; Antakya/Serinyol Beldesi yerleşim yeri içinde olan Şih Hasan Sincari Türbesine daha çok cilt hastalığı olanlar; Samandağ Merkezde olan Şeyh Yusif Reyhani Türbesine iyileşme amacıyla gidilmektedir. Elbette bu türbelere başka amaçlar için de gidilmektedir. Fakat sağlık söz konusu olduğu zaman birinci derecede bu türbeler tercih edilmektedir. Bu mekânlarda yatan zatlar aracılığıyla Allah’tan şifa dilenmekte ve bunun karşılığı olarak “ben sana veriyorum, sen de bana ver” ilkesi ile bir takım adaklarda bulunmaktadır. Türbelerde şifa amacıyla buhur yakılmakta, türbede bulunan zeytinyağı ağrıyan yerlere sürülmekte ve neredeyse her türbede bulunan silindir şeklindeki sağlık taşı vücudun ağrıyan yerlerinde gezdirilmektedir. Ayrıca kendine, evine veya herhangi bir yakınına nazar değdiğine inanan kişiler de nazardan kurtulmak için türbeleri ziyaret etmektedirler.

Antakya’da kutsal mekânları ziyaret etmenin yanı sıra büyü niteliği taşıyan üfürük, afsun, muska, ocak gibi telkin tedavilerine de başvurulduğu tespit edilmiştir. Üfürük veya afsun Boratav (1984: 116)’a göre; “hastalığın sağlanması isteniyorsa duaların, dileklerin etkisini hastanın vücuduna yaymak için, tabiatüstü zararlı varlıkların kötülüklerinden

korunmak söz konusu ise, çevreye, etraftaki eşyaya, bu varlıkları ürkütecek sözleri eriştirmek için yapılan işlemdir”. Arapça “yazılı şey” anlamına gelen muska ise “...hastalıkları sağaltma, ya da, düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar, v.b.gibi herhangi bir zararı önleme amacı ile üstte taşınan yazılı kâğıda denir”.

Reyhanlı İlçesi Bükülmez Köyünde yapılan alan araştırmasında köyde çoğunlukta bulunan Cüneydioğulları Aşireti arasında oldukça yaygın bir işlem olduğu tespit edilmiştir. Kendilerini “ocaklı” olarak gören bu aşiretin mensuplarının neredeyse hepsi kendilerini birer halk hekimi olarak görmektedir. Okuma yazması olmayanların bile muska yazdığı tespit edilmiştir. Örnekleme gerekirse; “Sürekli korkan evhamlı ya da nazar degen kişileri iyileştiriyorum. Okur-yazar olmadığım halde beyaz bir kağıdın üzerine içimden geldiği gibi bir şeyler çiziyorum. Fakat bu arada ezbere bildiğim duaları içimden okuyorum. Daha sonra ellerimle hastanın sırtını sıvazlıyorum ve yüzüne Kuran-ı Kerim-i üç defa kapatıyorum. Yazdığım muskayı katlayıp veriyorum. Hasta bu muskayı ölene kadar üstünde taşımalı” (Katma Cüneydioğlu, 70 yaşında, okuma-yazma bilmiyor, Reyhanlı). Aynı şekilde hastanın yaralarına tükürerek, hastaya dualar eşliğinde üfürerek, hastaya üfürülmüş ya da tükürülmüş su içirilerek hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır.

Cüneydioğulları Aşiretine mensup kişilerin kuduz hastalığını da iyileştirdiklerine inanılmaktadır. Kuduz hastası olan birisi hastalığı kaptıktan sonra 7 gün içinde Bükülmez Köyüne gelip tedavisine başlarsa kesinlikle hastalığı atlatacağına inanılmaktadır. Tedavi süreci şöyle işlenmektedir: Bir ekmeğe 7 parçaya bölünür, bu ekmeğe ayrı ayrı 7 dua okunarak kuduz hastasına yedirilir. Kuduz hastası su içeceği zaman kesinlikle suya bakmadan, gözlerini yumarak su içmelidir. 40 gün boyunca hasta dışarı çıkmayacak ve suyla hiçbir ilişkisi olmayacak. 40. günün sonunda hasta artık iyileşmiştir.

Çıban gibi yaraların iyileştirilmesinde ise şöyle bir yol izlenmektedir; Siyah havacıva, ceyfe, halis zeytinyağı karıştırılarak iyice kaynatılır. Üzerine Kuran-ı Kerimden elham ve küçük sureler okunup üfürüldükten sonra bu karışım yaranın üzerine sarılır. Bu işlemden sonra 7 gün kızartma, biber, soğan, yumurta, bulgur pilavı, yağlı et gibi yiyeceklerden uzak durulacak. Yaranın iyileşmemesi için artık hiçbir sebep yoktur.

Reyhanlıya bağlı Terzihöyük Köyünde de ocaklı olduğuna inanılan kişiler vardır. Bunlar halkın gözünde birer halk hekimidirler. Herhangi bir hastalık karşısında doktordan önce, halk hekimine başvurulmaktadır. Bu halk hekimleri tarafından sarılık hastası olanlar şöyle iyileştirilmeye çalışılmaktadır; sarılık olan hastaların kulağının dibi kesilerek hastaya bir iki tokat atılır. Daha sonra birkaç tane dua ve sure okunur. Böylece sarılık hastalığını korkuttuklarına inanılmaktadır. Aynı köyde kabakulak olan hastaların yanağına keçeli

kalemle Nuh Suresi yazılır. Diş ağrısını dindirmek içinse daha ilginç bir yöntem izlenir; bir kağıdın üzerine Arapça elif, b, t, z, harfleri yazılır. Bu kağıt bir çiviyle duvara çakılmak üzere hazır bekletilir. Hasta ağrıyan dişinin üzerine parmağını koyar, halk hekimi kağıdı duvara çakarken çiviye önce elif harfinin üzerine koyarak çakar. Daha sonra dönüp hastaya sorar; “iyileşti mi?” Hasta olumlu yanıt verirse işlem bitirilir, olumsuz yanıt verirse çivi ikinci harfe çakılır. Burun kanamasını durdurmak içinse, burundan dökülen kandan alınıp burnu kanayanın alnına ayet yazılır. Böylece kanamanın kesileceğine inanılır.

Aynı şekilde Antakya’ya bağlı Şenköy Köyünde Şih Ahmet Kuseyri Türbesinde, Şeyhten kaldığına inanılan terlik, Şeyhin torunu tarafından ele takılarak çeşitli dualar eşliğinde yüzü felçli hastaların yüzüne vurulmaktadır. Şeyh tarafından konuşamayan, kekeme olan çocukların ve sara hastası olanların iyileştirildiğine inanılmaktadır. Konuşamayan çocukların damağını parmağıyla kaldıran şeyh çeşitli dualar okuyarak üfleemektedir. Şeyhe göre çocuğun damağı yapışık olmadığı sürece konuşamaması için hiçbir sebep yoktur. Türkiye’nin her ilinden hatta yurt dışından bile iyileşmek amacıyla gelenlerin olduğunu söyleyen şeyh, ocaklı olduğu için iyileştirme gücünün olduğunu söylemektedir.

Mekanik Tedavi: Antakya ve çevresinde, özellikle kırsal bölgelerde insanların birçoğu kırık çıkık gibi rahatsızlıklar karşısında halk hekimine başvurumaktadırlar. Araştırma esnasında görüşülen halk hekimleri kırık çıkık tedavisinde uyguladıkları yöntemleri “usta çırak yoluyla öğrendiklerini, bilgilerinin uzun gözlemler ve yıllara dayandığını söylemişlerdir”. İşini iyi yaptığına inanılan kırıkçı ve çıkıkçıların ünü çevre illere bile yayılmakta olup oralardan bile hastalar gelebilmektedir. Reyhanlı’nın Çakıryiğit Köyü Muhtarı Edip Eminoğlu da bu hekimlerden biridir. Kol, bacak, bel, kalça, el, parmak ve boyun kırık ve çıkıklarını tedavi eden hekime Adana’dan, Mersin’den ve Hatay’ın tüm ilçe ve köylerinden hasta gelmektedir. Yaptığı tedavilerin karşılığında asla para almadığını söyleyen hekim, kırık- çıkık olan bölgeye dokunarak sorunun ne olduğunu anlayabiliyor. Zor bir kırıkta hasta röntgen çektilirmeye gönderiliyor, Röntgen sonucuna göre gerekli tedavi yapılıyor.

“Kırıkların iyileşme süreleri yaşa göre değişir. Yaşlılarda kırık çok geç iyileşir. Bacak, kol, el, kırıklarında bir kalıp sabun, birkaç yumurta (küçük bir kırık ise iki yumurta yeter), sert ince birkaç çubuk malzeme olarak kullanılır. Kırık olan bölgedeki kırıklar birbirinin üzerine denkleştirilir daha sonra keten bir bez sarılı, diğer taraftan başka bir bezin üzerine yumurta ve rendelenmiş sabun serilerek düzgün bir biçimde kırık sarılır. En üstte sert çubuklar paralel olarak konularak kırık bölge sarılır. Eğer kırık bölgede yara oluşmuşsa bu kırığa asla müdahale edilmez doktora gönderilir. Çünkü kırığın sarılması için önce yaranın antibiyotikle

iyileştirilmesi gerekir. Omuz ve kaburga kırıkları tahtalarla bağlanamayacağı için yaklaşık 5 m. uzunluğunda plaster bantla sarılır. Kırık çıkık tedavisi esnasında ağrı kesici ve uyuşturucu iğne getirene yapılır. Getirmeyene bu ilaçlar olmadan müdahale edilir” (Edip Eminoğlu, 62 yaşında, ilkokul, Reyhanlı).

SONUÇ

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Antakya ve çevresinde de geleneksel tedavi yöntemleri günümüzde modern tıbbın yanında hala geçerliliğini korumaktadır. Yörede bitkisel, madensel, telkin ve mekanik tedaviye dayalı yöntemler kullanılmaktadır. Yöre zengin bir floraya sahip olduğundan dolayı bitkisel tedavi yönteminin çeşitliliği göze çarpmaktadır. Yörede yetişen hemen hemen her bitkiden şifa amaçlı yararlanılmaktadır. Bu gün modern tıpta kullanılan ilaçların bir kısmının bitkiler üzerindeki uzun yıllara dayalı çalışmaların sonucu olduğunu düşünürsek ilaç olarak kullanılan bitkilerin bir kısmı bilimsel nitelik taşıyor denilebilir. Fakat halk hekimliğinde kullanılan bitkisel ilaçların bir kısmının farmakolojik etkisi tespit edilebileceği gibi özellikle zehirli bitkilerin kullanım dozu ayarlanamadığı için hasta açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Nitekim kaynak kişilerden elde edilen bilgilerde zehirlenme vakalarına rastlanmıştır.

Son günlerde bütün toplumu saran “alternatif tıp” veya “doğaya dönüş” sloganı, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle Antakya ve çevresinde oldukça yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu durum, sosyo- kültürel seviye gözetmeksizin toplumun hemen her kesimini etkileyen ve hemen herkesçe destek gören bir durumdur. Bunun sonucunda insanlar daha çok aktara, bitki karışımı hazırlayan halk hekimine veya çevresinde yetişen bitkiye yönelmekte ve çevresindeki bitkiler hakkında daha çok bilgi sahibi olmak için çaba sarf etmektedir. Bu da deneyim ve bilgi birikimini beraberinde getirmektedir. Bu birikimin Farmakologlar ve Halkbilimcilerden oluşan bir ekip tarafından kayıtlarının yapılması modern tıbbı yapacağı katkılardan dolayı gelecek açısından yararlı bilgiler içerebilir.

Bunun yanı sıra dinsel- büyüsel pratiklere, batıl inançlara ve geleneklere başvuranların yoğunluğu da dikkat çekicidir. Eğitimsizlik, sosyo-kültürel alışkanlıklar, modern tıbbın çözüm üretmediği bazı hastalıklar karşısında duyulan çaresizlik, geleneklere körü körüne bağlılık ve ekonomik koşullardaki olumsuzluklar araştırma bölgesinde bu tür tedavi yöntemlerine başvurmada rol oynayan faktörlerdir. Bu faktörlerden özellikle sosyo- kültürel koşullarda bir iyileştirilmeye gidilirse bölgede

yaşayanların modern tıbbı yaklaşımında olumlu bir değişimin olabileceğine inanılmaktadır.

Araştırma bölgesinde insanları geleneksel tedavi yöntemlerine yöneltten başka bir faktör de; doktorla temasa geçmekte duyulan zorluklardır. Doktorla iletişim kuramayan hasta hemen kendi alternatifini devreye koyarak ya aktara, ya türbeye ya da hocaya gitmektedir. Doktorun veya sağlık görevlilerinin verdikleri hizmetin anlaşılır ve yararlı olması için içinde yaşadıkları toplumu iyi tanımaları gerekmektedir. Bilindiği gibi her toplum, sağlık ve hastalık kavramlarını kendi sosyo-kültürel yaşamına göre değerlendirmektedir. Sağlık personeli hizmet verdiği toplumun kültürünü, inanç ve değerler sistemini yakından takip ederek daha çok hastaya ulaşabilir ve toplumun modern tıbbı yaklaşımını olumlu yönden daha çok etkileyebileceği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKLAR

- BORATAV,P.N., 1984: 100 Soruda Türk Folkloru. Gerçek Yay., İstanbul.
- ELMACI, N., 2000: “Tıbbi Antropolojinin Araştırma Alanları ve Toplum Sağlığına Katkıları”, **Folklor /Edebiyat** (2) s.173
- EYÜBOĞLU, İ.Z.,1997: Anadolu Halk İlaçları, İstanbul.
- KONAK, A., 1981: “Köysel Bölge Sağlık Hizmetlerinin değerlendirme Metodolojisi” Adlı Eserin Tıbbi Antropoloji Açısından değerlendirilmesi, Antropoloji Dergisi, sayı 10, DTCF yayınları, Ankara
- ŞAR, S., 1989: “Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü”, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, MİFAD Yayınları, s.221.
- ŞEHVAROĞLU,B., 1970: Eczacılık Tarihi Dersleri, İst Üniv. Yay. s.423, İstanbul.
- TURAN,F. A., 2000: Türkiye’de Halk İlacı Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 68, Ankara.
- TÜRKDOĞAN,O., 1972: Doğu Anadolu’da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması, Atatürk Üniv. Yay., s.144, Erzurum.

Kaynak Kişi Listesi

1. Ahmet Güler, 68 yaşında, okuryazar, evli, Reyhanlı/ Terzihöyük Köyü.
2. Ali Özalp, 82 yaşında, okuryazar, dul, Antakya/ Harbiye Beldesi.
3. Atra Bereketoğlu, 68 yaşında, okuryazar değil, dul, Antakya.
4. Ayten Geney, 18 yaşında, ilkokul mezunu, bekar, Reyhanlı
5. Azize DOLGUN, 23 yaşında, ortaokul m., evli, Reyhanlı/ Bükülmez Köyü.
6. Cemile Bellemiş, 56 yaşında, okuyazar değil, evli, Samandağ/ Hıdırbey Köyü.
7. Edip Eminoglu, 62 yaşında, ilkokul m., evli, Reyhanlı/ Çakıryiğit Köyü.

8. Fatma BENLİ, 60 yaşında, okuryazar, evli, Yayladağı/ Yeditepe Beldesi.
9. Hasan Bilyay, 47 yaşında, lise m., evli, Antakya/ Oğlakören Köyü
10. Hasan Özdemir, 44 yaşında, üniversite m., evli, Reyhanlı
11. Hatice Tapınç, 19 yaşında, ilkokul mezunu, bekar, Reyhanlı.
12. İbrahim Kaplan, 69 yaşında, okuryazar, evli, Reyhanlı/ Terzihöyük Köyü.
13. Katma Cüneydioğlu, 70 yaşında, okuryazar değil, evli, Reyhanlı/ Bükülmez Köyü
14. Kays Bereketoğlu, 40 yaşında, lise mezunu, bekar, Antakya
15. M.Şemsttin GÜNEŞ, 51 yaşında, okuryazar, evli, Antakya/ Şenköy Köyü
16. Mahmut, Gün, 71 yaşında, ilkokul m., evli, Samandağ/ Mızraklı Köyü.
17. Mehmet Çete, 66 yaşında, ilkokul m., evli, Yayladağı/ Yeditepe Beldesi.
18. Mehmet Dağcı, 60 yaşında, lise m., evli, Antakya/ Harbiye Beldesi.
19. Mehmet Kütler, 73 yaşında, okur-yazar, Reyhanlı
20. Mehmet Sevinç, 55 yaşında, lise mezunu, evli, Antakya
21. Meryem Dolgun, 80 yaşında, okuryazar değil, evli, Reyhanlı/ Bükülmez Köyü.
22. Meryem Geney, 63 yaşında, okur-yazar değil, evli, Reyhanlı.
23. Meryem Özbek, 50 yaşında, okuryazar, evli, Reyhanlı.
24. Mithat Püsküllü, 50 yaşında, ilkokul m., evli, Antakya.
25. Muammer Yıldız, 25 yaşında, yüksekokul m., bekar, Reyhanlı
26. Mustafa Güler, 60 yaşında, okuryazar, evli, Reyhanlı/ Terzihöyük Köyü.
27. Necmettin Çatak, 30 yaşında, ortaokul m., evli, Yayladağı/ Yeditepe Beldesi
28. Sait Dönmez, 78 yaşında, okuryazar, evli, Samandağ.
29. Salih, Sönmez, 52 yaşında lise m., evli, Antakya/ Hanyolu Köyü.
30. Selver Kütler, 66 yaşında, okur-yazar, Reyhanlı
31. Semire Bayramoğlu, 45 yaşında, ilkokul m., evli, Antakya.
32. Zeydan Cüneydioğulları, 57 yaşında, ilkokul mezunu, evli, Reyhanlı/ Bükülmez Köyü.